

УДК 369.011/368.9

**СОЦІАЛЬНЕ І ПРИВАТНЕ СТРАХУВАННЯ:
ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦИФІЧНІ РИСИ****Временко Л.В., к.е.н.***Харківський університет будівництва та архітектури*

Враховуючи особливу важливість соціального страхування, його вплив на суспільні процеси, залучення до реалізації соціальних гарантій в сфері соціального страхування приватних страхових організацій та створення умов для розвитку особистого страхування, посилить соціальний захист населення та розширить вибір застрахованою особою форм реалізації її прав. Розглянуто загальні та специфічні риси загальнообов'язкового державного соціального і приватного страхування. Висвітлено провідну роль страхового захисту в соціальному страхуванні. Зазначено, що наявність таких загальних рис цих двох форм як страховий захист та формування грошових фондів, дозволяє розглядати в якості альтернативного підходу участь страхових компаній у системі соціального страхування. Приватне особисте страхування фактично доповнює соціальне страхування, оскільки їх фінансові механізми принципово відмінні. Відмінності пояснюються переважно специфікою кожного з видів страхування та відповідним законодавчим регулюванням, і полягають у джерелах формування страхових фондів, визначенні рівня соціального забезпечення та сум страхового захисту, характері страхових виплат та розрахунків страхових тарифів, формах здійснення, попиті на страхування і рівні доходу страхувальника.

Ключові слова: соціальне страхування, приватне страхування, страховий захист, грошові фонди

UDC 369.011/368.9

**SOCIAL AND PRIVATE INSURANCE:
GENERAL AND SPECIFIC FEATURES****Vremenko L.V., PhD in Economics***Kharkiv National University of Construction and Architecture*

Considering the importance of social security and its impact on social processes, involving the implementation of social guarantees in the sphere of social insurance and private insurance organizations should create special conditions for the development of personal insurance, strengthen social protection and broaden the range of insured forms of realization of their rights. The general and specific features of compulsory state social and private insurance were considered. The leading role of insurance coverage in social insurance was highlighted. It has been indicated, that the presence of such common features of these two forms of insurance as protection and formation of funds, can be considered as an alternative approach to insurance companies

© Временко Л.В., к.е.н., 2017

participating in the social insurance system. Private personal insurance is actually complementary to social security because of their fundamentally different financial mechanisms. The differences are explained mainly due to specifics of each type of insurance and the relevant legal regulations, and are the sources of formation of insurance funds, determining the level of social security and the amounts of insurance coverage, the nature of claims and settlement of insurance rates and forms of exercise, the demand for insurance and income of the insured.

Keywords: social insurance, private insurance, insurance coverage, money funds

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку держави надзвичайно актуальним є розвиток соціального захисту, проведення пенсійної реформи та впровадження медичного страхування. Для працюючого населення України основним інститутом реалізації права на соціальне забезпечення є соціальне страхування, при цьому рівень соціального захисту вирішується за мінімальних бюджетних можливостей. Водночас не використовується в повній мірі потенціал приватного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Потреба в розумінні цієї проблеми важлива з огляду на те, що видатки бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення складають майже третину. Зокрема, бюджетом Пенсійного фонду України на 2017 рік передбачено у структурі загальних доходів 141,9 млрд грн (50,1 %) – власні кошти, 141,3 млрд грн (49,9 %) – кошти державного бюджету [1]. Дефіцит пенсійного фонду складає майже 50%, що свідчить про недосконалість сучасного солідарного рівня пенсійної системи.

Дослідження загальних та специфічних рис соціального та приватного страхування є актуальною темою та має важливе значення для розробки державної політики в соціальній сфері. Розгляд цього питання потребує переосмислення суспільної значущості та корисності приватного страхування, розкриття його потенційних можливостей, пошуку компромісів та має важливе значення для покращення розподілу функцій між загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та приватним страхуванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти функціонування соціального та приватного страхування висвітлені в працях відомих науковців з проблематики страхування, серед них: В. Д. Базилевич [6], К. С. Базилевич [7], Н. М. Внукова [10],

О. П. Коваль [11], І. І. Приймак [9], Т. В. Яворська [2] та інші. Однак постійні трансформації системи соціального страхування, розбіжності у підходах до організації різних видів соціального страхування обумовлюють необхідність системного підходу до дослідження загальних та специфічних рис страхування, що, у свою чергу, дозволить вирішити сучасні соціальні проблеми шляхом залучення приватного страхування з урахуванням світового досвіду.

Метою статті є дослідження загальних та специфічних рис державного обов'язкового соціального страхування та приватного страхування, чим якісно ці форми відрізняються одна від одної.

Виклад основного матеріалу. Страхування поділяють на соціальне страхування та комерційне (приватне) страхування. Соціальне страхування здійснюється в інтересах суспільства та за участю держави, є загальнообов'язковим і має публічний характер. Діяльність органів соціального страхування не орієнтована на отримання прибутку. Приватне страхування є різновидом підприємницької діяльності, націлене на отримання прибутку, засноване на взаємовідносинах «страхувальник – страховик» і здійснюється як в обов'язковій так і добровільній формі.

У джерелі [2] вказано, що Манес розрізняв два головних види страхування:

1. Соціальне страхування (страхування працюючих, оскільки воно значною мірою поширюється на них), базується на турботі про суспільне благо і становить частину соціальної політики.

2. Приватне страхування, що класифікував на три групи:

- особисте страхування (страхування життя від хвороби, від старості, від нещасних випадків);

- страхування майна (страхування транспортне, від вогню, від градобою, від крадіжки, від тварин);

- страхування інтересів (страхування від законної відповідальності, перестраховання).

Особисте страхування – галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я та працездатність людини і яке спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту [3]. Наведене визначення особистого страхування свідчить

про те, що воно має багато спільного із соціальним страхуванням, основним призначенням якого є соціальний захист інтересів громадян.

Функції страхового захисту населення притаманні як соціальному так і приватному страхуванню. Страхове законодавство України дає визначення страхуванню як виду «цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [4]. Дія цього закону не поширюється на державне соціальне страхування.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначають його, як «систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі - роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [5].

Отже, страховий захист є головною загальною рисою як державного соціального страхування, так і приватного страхування. Економічною сутністю категорії «страховий захист» є надання матеріального забезпечення застрахованим особам у разі настання певних несприятливих подій за рахунок акумуляції грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків страхувальниками.

Також, загальною рисою цих видів страхування є формування грошових фондів, які є матеріальною основою для виконання своїх обов'язків. Щодо джерел цих грошових фондів, необхідно виділити різні підходи до їх визначення. Основним джерелом фінансування загальнообов'язкового державного соціального страхування є єдиний соціальний внесок, що сплачується в обов'язковому порядку страхувальниками та доповнюється дотаціями держави, зокрема субсидіями на адресу пенсійного страхування. Внески до системи

загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно законодавства сплачуються в обов'язковому порядку за всіх без винятку застрахованих осіб і є підставою для отримання виплати при настанні страхового випадку. Рівень внесків визначають законодавчим шляхом.

Джерелом формування страхових фондів (на практиці страхових резервів) приватного страховика є страхові внески, що сплачуються фізичними та юридичними особами у добровільній чи обов'язковій формі. При добровільній формі страхування рівень внесків визначається правилами страхування, при обов'язковій – чинним законодавством.

Отже, головною відмінністю державного соціального страхування від приватного страхування є визначення джерел страхових внесків. Джерелом фінансування фондів соціального страхування є кошти, що надходять від роботодавців і застрахованих осіб, і не залежать від віку чи статі застрахованої особи, її стану здоров'я. На відміну від обов'язкового державного соціального страхування, в приватному страхуванні розмір страхових внесків тісно залежить від рівня ризику, суми страхових виплат, а також у багатьох випадках віку, статі та стану здоров'я застрахованої особи при укладанні договору страхування.

Ще одна відмінна риса державного соціального страхування – воно є обов'язковим, а приватне страхування, як правило добровільне. Соціальне страхування завжди жорстко регламентовано, суб'єкти страхових відносин обмежені в своєму волевиявленні, і саме страхування найчастіше реалізується без укладання договорів страхування. У приватному страхуванні, зокрема його добровільній формі, тільки економічний інтерес спонукає страхувальників укласти договори страхування на певний строк за визначену плату, а страховиків приймати певний ризик на страхування. Страхувальник має право вибору страхової компанії.

У соціальному страхуванні залежно від страхового випадку виокремлено такі види соціального захисту населення: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття.

У приватному страхуванні, предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси пов'язані з життям, здоров'ям,

працевдатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування). Страхування життя, яке є основним джерелом накопичення коштів застрахованих осіб і включає пенсійне страхування, є виключно добровільним страхуванням.

Для здійснення обов'язкових видів страхування Кабінет Міністрів України встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків. Закон України «Про страхування» визначає перелік обов'язкових видів страхування. До особистих видів страхування можна віднести: медичне страхування; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин; страхування спортсменів вищих категорій; страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті; страхування працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади; страхування фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи та працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, які визначені ним для вирішення питань щодо участі держави у капіталізації банку; страхування медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ на випадок захворювання на інфекційні хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб.

Також багато видів обов'язкового страхування цивільної відповідальності передбачають здійснення страхових виплат за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам, зокрема громадянам, у разі настання страхових випадків: авіаційне страхування цивільної авіації; страхування відповідальності морського перевізника щодо відшкодування збитків, завданих пасажиром, іншим користувачам морського транспорту та третім особам; страхування цивільно-правової

відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки; страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну здоров'ю людей; страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини; страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності; страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі; страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при їх перевезенні; страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам; страхування відповідальності власників собак щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам; страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї; страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста; страхування відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно доквіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів; страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам унаслідок проведення вибухових робіт.

Окрім того, є інші важливі відмінності між соціальним та приватним страхуванням. Страховий захист та страхові тарифи соціального страхування визначає держава, а приватного страхування – сам страхувальник. Структура соціального страхування зорієнтована на реальні розрахунки фінансових коштів. Тривалість сплати внесків, їх сума, а також

розмір застрахованого заробітку безпосередньо впливають на визначення розміру виплати. Визначення тарифів на приватне страхування відбувається переважно з урахуванням вартісних параметрів відшкодування ризиків, що дає значний позитивний ефект застрахованим.

На думку Базилевича В.Д., характерною відмінністю державного соціального страхування та приватного страхування є попит на страхування і рівень доходу страхувальника. Попит на комерційні страхові послуги з особистого страхування прямо залежить від рівня доходу страхувальника. Зв'язок між попитом на соціальне страхування і рівнем доходу страхувальника опосередкований нормами, встановленими законодавством [6].

Вибір суспільства з приводу того, яким має бути рівень соціального забезпечення та яка частка страхового захисту повинна забезпечуватись персональними внесками приватних осіб завжди суперечливий [7]. Рівень очікувань і вимог суспільства до вітчизняної системи соціального страхування перевищує його реальні можливості. Водночас, рівень соціальних ризиків не відповідає страховим тарифам, відсутній реальний поділ соціальних ризиків між суб'єктами страхового процесу - працівниками, роботодавцями та державою. Основними платниками єдиного внеску на соціальне страхування є роботодавці: підприємства, установи та організації, інші юридичні особи які використовують працю фізичних осіб, фізичні особи – підприємці. Ставка внеску складає 22% суми нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати (доходу).

У різних системах соціального страхування розвинутих країн джерелами фінансування є страхові внески застрахованих і роботодавців, частка яких неоднакова. Щодо частки відрахувань самих працівників стосовно до їх заробітної плати, вона складала в останні роки в Італії – понад 8%, Греції – 9%, Бельгії – 12%, Франції – 14%, ФРН – 17,3% і в Нідерландах – близько 27%. Проте величина страхових внесків і пропорції розподілу страхового навантаження між роботодавцями, працівниками і державою є ключовими питаннями організації національних систем обов'язкового соціального страхування [8]. Крім того, в розвинутих країнах приватне страхування знімає частку навантаження з видаткової частини бюджету щодо вирішення соціальних проблем суспільства.

Науковці визначають, що єдиним дієвим механізмом вирішення проблем соціального захисту населення в нашій державі є побудова ефективної системи державного соціального страхування та створення умов для розвитку добровільного особистого страхування [9].

Внукова Н.М. і Кузьминчук Н.В. розглядають нетрадиційні для нашої держави джерела фінансування соціальної сфери. Це різноманітні благодійні та близькі до них за призначенням спеціальні соціальні фонди. Роль цих джерел у задоволенні соціальних потреб зростатиме, тому що ринок неминуче породжує соціальну диференціацію громадян, внаслідок чого утворюється значна за чисельністю група людей, які не забезпечуються ні державними структурами, ні підприємствами та організаціями [10]. Проте автори не окреслюють перспективи розвитку цих спеціальних фондів, як складової соціального страхування.

Висновки. Для досягнення ефективності соціального страхування мають бути залучені приватні страхові компанії. З огляду на спільні риси соціального та особистого страхування, останнє може бути використано як механізм вирішення соціальних проблем та слугувати доповненням до державних ресурсів, спрямованих на охорону здоров'я, пенсійне забезпечення та інші соціальні заходи.

Визначення об'єктивних чинників, що спонукають співіснування державного соціального та приватного страхування, а також установлення розподілу соціальних ризиків між суб'єктами страхового процесу стане завданням подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бюджет, пріоритети розвитку та план роботи Пенсійного фонду на 2017 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=277128>
2. Страхіві послуги: навчальний посібник/ Яворська Т.В. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Економічний факультет, 2008. – 250 с.
3. Страхування: Термінологічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л.Вознюк. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2002. – 104 с.
4. Закон України «Про страхування» – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
5. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>

6. Страхування : підручник / [Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
7. Базилевич К.С. Страхувий захист як квазісуспільне благо / К.С. Базилевич // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2008. – № 105. – С. 12 – 14.
8. Лібанова Е.М. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: монографія / Лібанова Е. М., Новіков В. М., Макарова О. В. та ін. / – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2005. – 188 с.
9. Приймак І. Аналіз системи особистого страхування в Україні: проблеми та перспективи/ І. Приймак, Х. Сиротюк // Економічний аналіз. – 2011. – № 8. – С. 302–306.
10. Соціальне страхування: Навчальний посібник / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. / – К. : Кондор, 2006. – 352 с.
11. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2014. - 38 с.